

Циганов С.С.*

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Розглядаються проблеми інституційного забезпечення розвитку міжнародного банківського бізнесу в Україні. Аналізується сучасний стан і перспективи розвитку банківської сфери в Україні в умовах глобальної фінансово-економічної кризи

Ключові слова: міжнародний банківський бізнес, інституційне забезпечення

Problems of the international banking institutional provision in Ukraine are examined. The current state and prospects of the banking sector development in Ukraine taking into account the financial and economic crisis impact are analyzed.

Key words: international banking, institutional provision.

Постановка проблеми. Розвиток фінансової глобалізації руйнує ізольованість національних ринків і породжує складні взаємозв'язки різних сегментів єдиної світової фінансової системи. Це супроводжується стрімким зростанням фінансових потоків, різким збільшенням обсягів переливу капіталу, розширенням масштабів міжнародних кредитних та фондових ринків. Особливо активно ці процеси впливають на функціонування світової фінансової системи, зокрема на основні її суб'єкти – банки. На сьогодні в структурі міжнародних економічних відносин банки займають визначне місце, оскільки від їх діяльності залежить ефективність суспільного виробництва, а за посилення інтернаціоналізації вони стали найважливішими фінансовими посередниками, оскільки забезпечують фінансовими ресурсами й послугами всіх учасників зовнішньоекономічних зв'язків. Активно відбувається процес концентрації банківського капіталу через злиття й поглинання (ЗП), розвиток глобальних інформаційно-фінансових мереж, що прискорює рух міжнародних фінансових потоків, зростає конкуренція на національних і міжнародних фінансових ринках, лібералізується економічна політика держав, особливо в розвинених країнах – основних постачальниках міжнародних фінансових ресурсів. Це сприяє транснаціоналізації банківського бізнесу.

Ступінь розробленості проблеми та її невирішені частини. Питання міжнародної діяльності банків є предметом дослідження провідних зарубіжних і українських учених-фінансистів. Серед дослідників значний внесок у розвиток теорії міжнародного банківського бізнесу зробили такі зарубіжні вчені, як М.Бірман, А.Верніков, Є.Жуков, В.Колесніков, К.Макконел, В.Енг.Максимо, Д.Михайлов, Я.Міркін, П.Роуз, Дж.Сінкі мол., В.Торкановський, В.Усоскін, А.Фельдман, У.Шарп та інші.

Дослідження міжнародної банківської діяльності та її регулювання в Україні, зроблені вітчизняними спеціалістами, такими як А.Гальчинський, В.Геєць, О.Барановський, І.Бураковський, О.Дзюблюк, М.Макаренко, В.Міщенко, О.Мозговий, Д.Лук'яненко, С.Науменкова, Ю.Пахомов, А.Рум'янцев, О.Ступницький, А.Чухно, О.Шнирков та інші.

* здобувач Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Науковий керівник д. екон. наук, професор Румянцев А.П.

Однак слід зазначити, що у вітчизняній економічній науці ще не достатньо повно висвітлені окремі теоретичні аспекти міжнародної банківської діяльності, сучасні світові тенденції та перспективи розвитку міжнародної діяльності вітчизняних банків.

Мета даної статті полягає у дослідженні проблем інституційного забезпечення міжнародної діяльності банківських установ в країнах із трансформаційною економікою, і зокрема в Україні в умовах фінансової глобалізації.

Викладення основного матеріалу. Важливу роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку країни грає міжнародна економічна діяльність суб'єктів господарювання, і насамперед, банківських установ, яка пов'язана із обслуговуванням експортно-імпоротної діяльності, залученням зовнішніх ресурсів і розміщенням їх в національну економіку, у створення і модернізацію основних фондів усіх галузей господарства, здійсненням міжнародних розрахунків, впровадженням новітніх банківських продуктів та технологій.

Міжнародна діяльність банків є достатньо складним економічним явищем, що обумовлено наступними обставинами. Перш за все, унаслідок складності і ризикованості цього процесу, вона повинна здійснюватися на основі ретельного перспективного аналізу, прогнозування зовнішніх умов (стану макроекономічного середовища й інвестиційного клімату приймаючої країни, кон'юнктури ринку банківських послуг і його окремих сегментів, особливостей оподаткування і державного регулювання банківської діяльності) і внутрішніх умов (об'єму і структури ресурсної бази банків, етапів їх життєвого циклу, цілей і завдань розвитку, відносної прибутковості різних активів з урахуванням чинників ризику і ліквідності і ін.), імовірнісний характер яких ускладнює формування кредитно-інвестиційної політики.

Крім того, визначення основних напрямів міжнародної діяльності банків пов'язане з масштабними проблемами дослідження і оцінки альтернативних варіантів інвестиційних рішень, розробки оптимальної, з позицій прибутковості, ліквідності і ризику моделі економічного розвитку. Істотно ускладнює вироблення напрямів міжнародної діяльності мінливість зовнішнього середовища діяльності банків, визначального необхідність періодичного коректування кредитно-інвестиційної політики, обліку прогнозованих змін і вироблення системи оперативного реагування. Тому, формування кредитно-інвестиційної політики банків пов'язане з істотними труднощами навіть в умовах економіки, що стійко розвивається.

Масштаби й ефективність міжнародної діяльності банків багато у чому визначаються станом господарського законодавства у цілому і спеціального законодавства, що регламентує цей вид діяльності. Створення сприятливих умов, що забезпечують зацікавленість потенційних іноземних інвесторів у вкладенні коштів у розвиток економіки приймаючої країни, особливо у капітальних вкладеннях із тривалими термінами їх окупності залежить від спеціального законодавства [1;2]. Міжнародна економічна діяльність для банківських установ може бути привабливою тільки у тому випадку, якщо вони будуть впевнені у можливості захисту своїх законних прав і інтересів у процесі здійснення інвестування.

Включення України в глобальні економічні процеси є неминучим, але водночас потребує обстоювання національних інтересів та забезпечення оптимальних умов співіснування іноземного та вітчизняного капіталів. Особливо це стосується банківської системи, як головної складової фінансового сектору. Адаптація до міжнародних стандартів прискорить інтеграцію вітчизняної фінансової системи у світову і сприятиме прогресивним перетворенням в економіці, позаяк значний вплив банків на функціонування українського і будь-якого середовища аксіоматичний [4, с.40].

Підходи урядів зарубіжних країн щодо законодавчого регулювання діяльності іноземного банківського капіталу визначається національними інтересами і залежить від ряду чинників. Якщо держава прагне привернути в країну капітал взагалі і банківський капітал зокрема, розширити спектр банківських послуг, підсилити конкуренцію в банківському секторі і т. д., вони проводять політику лібералізації. І навпаки, побоювання втратити контроль за банківською сферою, надмірно підсилити конкуренцію і тим самим завдати збитку національним банкам, сприяти захопленню зарубіжним капіталом ключових позицій в провідних галузях промисловості або відтоку ресурсів за межі країни спонукають вводити обмеження на діяльність банків з іноземною участю [5, с.50]. Під впливом цих чинників, а також особливостей економічної і політичної обстановки в окремих країнах і складається курс відносно регулювання діяльності зарубіжного банківського капіталу.

В окремих дослідженнях з проблем розвитку міжнародного банківського бізнесу зазначено, що застосування окремих обмежень для стримування руху потоків іноземного капіталу є необхідним і виправданим, передусім у трансформаційних економіках. В умовах, коли поглинання банків у країнах Центральної та Східної Європи набуло значних масштабів, надзвичайно важливо визначити і зафіксувати на законодавчому рівні оптимальну міру участі іноземного капіталу у банківській системі країни [3; 6; 7; 9].

У більшості розвинених країн політика обмеження цієї діяльності, характерна була для післявоєнних років, під впливом розвитку інтеграційних процесів, зміцнення національних банківських систем, а також необхідності залучення зарубіжного капіталу поступово замінилася політикою надання філіям і дочірнім компаніям іноземних банків національного статусу.

Проте у ряді країн – наприклад, в Австралії, Аргентині, Данії, Ісландії, Новій Зеландії, Норвегії, Фінляндії, Швеції – до недавнього часу продовжували зберігатися істотні обмеження, а деколи і повна заборона на діяльність банків за участю іноземного капіталу.

Як показує світовий практика, всі країни за ступенем присутності іноземного капіталу у банківських системах можна умовно поділити на три основні групи:

– країни, із розвиненими фінансовими системами в яких майже немає іноземних банків (наприклад, у США, Німеччині, Франції, Швейцарії, Японії частка іноземних банків не перевищує 5–8 %);

– країни, де іноземний капітал домінує, і можна говорити про повний іноземний контроль над місцевим банківським сектором (наприклад, Нова Зеландія, країни Азії та Африки);

– країни, у яких рівень присутності іноземних банків коливається від 15 до 70% активів банківської системи (наприклад, країни ЦСЄ та СНД) [12, с. 19].

Питома вага присутності нерезидентів у банківській системі визначається режимом їх доступу, який має широку градацію та корелює з економічними потребами в іноземному капіталі і з чинниками політичного характеру.

Досвід деяких країн говорить про те, що обмеження за звичай полягають у вибіркового доступі лише певних банків на вітчизняний ринок, наприклад, лише торгові та інвестиційні банки. Так було в Аргентині. Інша поширена практика впливу на діяльність іноземних банків полягає в обмеженні долі зарубіжного капіталу в сукупному банківському капіталі країни. У Австралії до 1985 року участь іноземного капіталу в місцевих банках обмежувалася 50%, а участь в провідних банках країни ("трейдинг бенк") заборонялася взагалі. У Данії обмеження на долю зарубіжного капіталу в сукупному банківському капіталі країни були відмінені лише в 1974 р. [3, с. 126].

Після укладання угод в межах СОТ щодо лібералізації фінансових послуг, більшістю країн було знято обмеження на діяльність іноземних банків. Спочатку іноземні банки на-

давали перевагу роботі лише у міжнародних фінансових центрах розвинених країн, але в процесі приватизації банківського сектора проникли в країни, що розвиваються. Іноземні банки зайняли лідируючі позиції на ринках Центрально-Східної Європи та Латинської Америки. Меншою мірою експансія торкнулась місцевих ринків Азії і Африки [12, с. 150].

На думку аналітиків, Україна йде шляхом країн Центральної і Східної Європи, де від 60 до 90% банківського капіталу сконцентровано в руках нерезидентів. І місцеві експерти не завжди позитивно оцінюють вплив іноземного банківського капіталу на економіку країни. Крім того, з моменту вступу України у СОТ іноземні банківські групи дістали право відкривати в Україні свої філії, що значно збільшить як конкуренцію, так і ризики всієї фінансової системи. Ризики полягають у тому, що банки вкладають кошти переважно в іпотечні кредити, і у разі кризи на перегрітому ринку нерухомості їх чекають проблеми [9, с. 10].

Потужна банківська система є необхідною умовою забезпечення сталого економічного зростання в Україні. Вітчизняні банки проходять серйозну перевірку часом в умовах постійних економічних трансформацій. Швидка зміна умов функціонування, відкритість зовнішньому середовищу, схильність до внутрішніх перетворень спонукають банківську систему до постійного удосконалення. Рівень розвитку економіки значною мірою залежить від її стану.

Основою для зміцнення банківської системи України, підвищення її надійності та стійкості до криз, проведення ефективної кредитно-інвестиційної діяльності є достатній рівень її капіталізації. Як відомо, сумарний власний капітал усіх банків нашої країни станом на 01.01.2011 р. становив 137,7 млрд. грн. (17,2 млрд. дол. США). Питома вага власного капіталу в пасивах банків на 01.01.2011 р. становила 14,6% [10].

Стрімке зростання присутності іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі нами пояснюється й пов'язується не зростанням економіки і меншою конкуренцією на внутрішньому ринку, а в першу чергу – глобалізаційними процесами. Загалом частка участі іноземного капіталу в банківській системі України становить більше 40 %. Слід зазначити, що протягом 2001 – 2010 рр. кількість банків з іноземним капіталом збільшується (табл. 1[10]). Динаміка присутності іноземного капіталу в банківському секторі України за цей період характеризується різною інтенсивністю.

Сьогодні ці кредитні інститути зайняли певну нішу на ринку, однак не можна однозначно стверджувати, що банки з іноземним капіталом істотно потіснили банки з українським капіталом. Але протягом 2008 – 2009 рр. тенденція зростання частки іноземного капіталу загальмувалась. Кількість банків з іноземним капіталом, зросла у 2010 р. до 55 банків (при 21 у 2001 р.).

Таблиця 1.
Іноземний капітал у банківському секторі України в 2001–2010 рр.

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	198	198	197	194
Кількість діючих банків	152	157	158	160	165	170	175	184	182	176
з них: з іноземним капіталом	21	20	19	19	23	35	47	53	51	55
у т.ч. зі 100 % іноземним капіталом	6	7	7	9	9	13	17	17	18	20
Сплачений зареєстрований статутний капітал банків, млрд. грн.	4,6	6	8,1	11,7	16,2	26,3	42,9	82,5	119,2	145,9
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	12,5	13,7	11,3	9,6	19,5	27,6	35	36,7	35,8	40,6

Незважаючи на гальмування інвестування іноземного капіталу в банківську систему України у 2008 р., у період з 2001 по 2010 рр. цей процес активно розвивався. Так кількість банків з іноземним капіталом за десять років зросла на 34 банки, а з 100% капіталом на 14 банків. Відповідно значно зросла і частка іноземного капіталу в банківській системі України – з 12,5% у 2001 р. до 40,6 % у 2010 р., тобто на 28,1 % [10].

В цілому, прихід іноземних банків до України пояснюється інтересом до економіки, що поступово розвивається, і ненасиченого ринку банківських послуг. Також іноземні банки в Україні можуть отримати більшу норму прибутку (через високий ризик самих інвестицій), аніж у «своїх» країнах.

Якщо на початкових етапах стратегія присутності банків з іноземним капіталом в Україні визначалася потребою обслуговування іноземних компаній, які розгортали бізнес на українських ринках, або крупних українських підприємствах – суб'єктах зовнішньоекономічної діяльності, у ряді випадків – орієнтацією на розширення клієнтської бази за рахунок привабливих вітчизняних підприємств та спекулятивною діяльністю в період надвисокої дохідності ОВДП, то останнім часом стратегія приходу іноземного фінансового капіталу на український ринок змінюється у бік сегментів споживчого та іпотечного кредитування для домогосподарств [11, с. 46].

Таким чином, іноземний капітал займає дедалі значніше місце в банківській системі України. І загалом підвищення його ролі позитивно впливатиме на розвиток банківської системи загалом внаслідок посилення конкуренції.

У довгостроковому плані відкриття внутрішнього кредитного ринку для іноземних банків відповідає інтересам України, оскільки вони можуть сприяти притоку в країну зарубіжного капіталу і її інтеграції в систему міжнародних фінансових відносин, а також надати позитивний вплив на діяльність української банківської системи через механізм загострення конкуренції. Менш визначеними бачаться короткострокові наслідки лібералізації режиму допуску іноземних банків на український ринок. Ця невизначеність стосується і можливих масштабів припливу західного банківського капіталу, і основних напрямів їх діяльності, і наслідків загострення конкуренції для вітчизняних банків. Вирішення цих питань навряд чи можливо без накопичення практичного досвіду, аналіз якого дозволив би виявити як позитивні, так і негативні сторони діяльності зарубіжних банків з погляду українських інтересів, знайти шляхи і засоби розвитку перших і нейтралізації других [7, с. 53].

Допуск іноземних банків на вітчизняний ринок має як позитивні, так і негативні аспекти, які полягають у втраті суверенітету у сфері монетарної політики, можливому посиленні нестабільності, несподіваних коливань ліквідності банків, імовірного відпливу фінансових ресурсів. Тому ми підтримуємо Асоціацію українських банків (АУБ), яка виступає за законодавче обмеження діяльності в Україні банків за участю іноземного капіталу, переліку здійснюваних ними операцій, а також їхньої частки у вітчизняній банківській системі [7; 11]. Зрозуміло, що іноземні банки здатні привести дешеві ресурси зі своїх стабільних економік і, володіючи новітніми технологіями – витіснити вітчизняні банки з національного ринку. Але, на наш погляд, такі банківські установи, в першу чергу, потрібні для того, щоб українські банки зростали до їхнього рівня, а не були ними поглинуті або приєднані.

У той же час існує велика зацікавленість української економіки у присутності банків з іноземним капіталом, основними прихильниками якої є промислові структури. На нашу думку, це пояснюється тим, що ставки у вітчизняній банківській системі занадто високі, терміни надання кредитів – надто короткі, а обсяги кредитів не задовольняють наявних потреб. Це особливо актуально для України, основа економіки якої капіталомісткі галузі:

металургія, важке машинобудування, хімічна промисловість. а, як відомо, конкурентоспроможність продукції (робіт), послуг реальна лише за умови своєчасного оновлення виробничих фондів, джерелом якого може бути довгостроковий банківський кредит, у тому числі іноземний. тому іноземний капітал варто розглядати і як джерело інноваційної модернізації економіки України.

Висновки. Процеси розвитку міжнародного банківського бізнесу та виходу банків на світовий фінансовий ринок, підвищення ступеню їх прозорості та відкритості пов'язані з економічними інструментами, що забезпечують ефективне входження національних банків у сферу міжнародного конкурентного середовища. В розвиненій ринковій системі основними ланками зовнішньоекономічного механізму є валютна, податкова, фінансово-кредитна, цінова, митно-тарифна політики, розробка і здійснення яких набуває в Україні сьогодні окремого значення.

Держава має створити сприятливі умови для повномасштабної інтеграції всіх сегментів вітчизняної економіки, і насамперед, фінансового сектору до світового економічного простору, в першу чергу шляхом розвитку законодавства та розбудови відповідної сучасним умовам інфраструктури.

Розширення допуску іноземного капіталу в Україну потребує адекватних рішень, що мають виходити з стратегії розвитку національного банківського сектору. В той же час, за будь-якого варіанту розвитку вітчизняного фінансового сектору, нагальним для українських банків є підвищення рівня конкурентоспроможності, капіталізації, зниження собівартості банківських послуг, розширення фінансового інструментарію.

Література

1. Закон України «Про банки і банківську діяльність»// www.rada.gov.ua
2. Закон України «Про іноземні інвестиції» // www.rada.gov.ua
3. Верников А.В. Иностранные банки в переходной экономике: сравнительный анализ / А.В. Верников. – М.: ИМЭПИ РАН, 2005. – 304 с.
4. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи // Банківська справа. – 2008. - № 2. – С. 37-45.
5. Другов А.А., Смовженко Т.С. К вопросу о регулировании уровня иностранного капитала в банковской системе (на примере Украины) // Деньги и кредит. – 2008. - № 4. – С. 49-52.
6. Козоріз М.А. Методологічні засади дослідження впливу іноземного капіталу на розвиток банківської системи України // Фінанси України. – 2007. - № 11. – С. 95-102.
7. Корнилюк Р. Вплив іноземних банків на розвиток кредитного ринку України // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 50 – 59.
8. Міщенко В. Особливості посткризового реформування фінансового сектору України // Фінанси України. – 2010. – № 10. – С. 3 – 11.
9. Міщенко В., Набок Р. Іноземний капітал у банківській системі країн Центральної та Східної Європи. Уроки для України // Банківська справа. – 2006. - № 5-6. – С.3-14.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]: – Режим доступу: www.bank.gov.ua
11. Русинский А. Иностранные банки в Украине: 15 лет истории // Финансовые риски. – 2008. - № 1(50). – С. 44-49.
12. Шпіг Ф.І. Банківська конкуренція під впливом іноземного капіталу: Монографія. – Суми: Ділові перспективи. – 2006. – 288 с.